

KULTŪROS PAVELDO VALDYMAS EUROPOJE: SVARBIAUSI STRATEGINIAI DOKUMENTAI

Zinaida Manžuch

Vilniaus universiteto biblioteka

Audronė Glosienė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas

Pastarasis dešimtmetis pasižymi kultūros paveldo valdymo perversmais. Nors neretai akcentuojamas technologinis šių pokyčių aspektas, juos lemia siekis atskleisti kultūros paveldo kaip neatsiejamo informacinės visuomenės elemento potencialą (paveldas ir mokymasis visą gyvenimą; kultūros identiteto suvokimas per paveldo perteikiamus simbolius; įvairiausių bendruomenių, grindžiamų tam tikrais įsitikinimais, ritualais ir kt., tarpusavio dialogas ir pažinimas). Kultūros paveldo valdymo iniciatyvos glaudžiai siejasi su pastangomis sukurti bendrą Europos informacinę erdvę, grindžiamą šiuolaikinėmis technologijomis ir įgalinančią įgyvendinti vieningos Europos idėjas, plėtoti verslo ir viešųjų paslaugų infrastruktūrą.

Europos mastu apie kultūros paveldo valdymą remiantis šiuolaikinėmis technologijomis bei muziejų, archyvų ir bibliotekų bendradarbiavimu kalbama nuo 1998 m., kai pradėta įgyvendinti Europos Sąjungos (ES) penktoji bendroji mokslinių tyrimų programa (5BP; angl. *5th Framework Programme for Research and Technological Development - 5FP*). Joje vykdyta (ir tebevykdoma Šeštoje bendrojoje programoje) teminė *Informacinės visuomenės technologijų programa* (angl. *Information Society Technologies – IST*) konsolidavo ir išplėtė *ACTS*, *Esprit* ir *Telematikos* programų veiklą. IST teminėje programoje atsirado potemė *Daugialypės terpės turinys ir įrankiai* (angl. *Multimedia Content and Tools*), o viena iš svarbiausių šio programų bloko sričių yra *Skaitmeninis paveldas ir kultūros turinys* (angl. *Digital Heritage and Cultural Content: Digicult*). Pagrindinis dėmesys krypta į bibliotekas, archyvus ir muziejus, nes būtent jie, sujungti į tinklus, užtikrina visuotinę prieigą prie kultūros paveldo. Svarbiausi tyrimo prioritetai - užtikrinti bibliotekų, muziejų ir archyvų fondų prieigą; patobulinti turinio valdymą, naudojant šiuolaikinius pateikimo ir valdymo metodus; įvairių rūšių daugia-

lypės terpės turinio saugojimas ir prieiga, apimant skaitmeninę medžiagą ir fizinių objektų surogatus¹.

5 BP akcentavo tarptautinį bendradarbiavimą - programose galėjo dalyvauti ir ES narės, ir asocijuotos šalys, mokslinio bendradarbiavimo sutartys buvo pasirašomos ir su kitomis šalimis (JAV, Kanada, Australija ir t. t.).

Europos kultūros informacijos kraštovaizdis, kuris yra programos objektas, suvokiamas kaip informacinės visuomenės dalis ir apima kultūros, mokslo ir industrinį paveldą. Pagrindiniai tikslai buvo sukurti tinkamą infrastruktūrą, standartus, metodologinius kultūros ir paveldo informacijos kaupimo, skaitmeninimo, aktualizavimo ir pateikimo vartotojams principus.

Papildoma priemonė, kurios ėmėsi ES siekdama sustiprinti archyvų, bibliotekų ir muziejų bendradarbiavimą, buvo *Cultivate* projektas, susidėjęs iš dviejų dalių: *Cultivate-EU*, skirto Europos Sąjungos narėms, ir *Cultivate-CEE*, skirto šalims kandidatėms. *Cultivate* projektu siekta sukurti Europos kultūros paveldo informacijos tinklą, taip skatinant muziejų, archyvų ir bibliotekų bendradarbiavimą ir palengvinant jų dalyvavimą ES programose. Nacionaliniu lygmeniu kiekvienas projekto dalyvis buvo įpareigotas sukurti nacionalinį "infomazgą", kuris šalyje skleistų informaciją apie muziejų, bibliotekų ir archyvų bendradarbiavimo ir dalyvavimo ES programose galimybes, skatintų bendrus projektus². Europos lygiu kiekvienas mazgas teikia informaciją apie muziejų, bibliotekų ir archyvų bendradarbiavimo skatinimo iniciatyvas. Taigi *Cultivate* užtikrino savotišką informacinį kultūros paveldo sektoriui ES siūlomų programų aprūpinimą³.

Atsižvelgdama į problemas, iškilusias bibliotekoms, muziejams ir archyvams, kurie tradiciškai dirba atskirai, be to, dar nėra sukūrę skaitmeninimo strategijos bei metodologijos, ES 2000 m. paskelbė kvietimą tyrimams *Rytojaus kultūros ekonomikos technologinis kraštovaizdis* (angl. *Technological Landscapes for Tomorrow's Cultural Economy*), kad aprūpintų atminties institucijas atitinkamomis rekomendacijomis. Tyrimui buvo skirti dveji metai (2001-2002). *DIGICULT tyrimas* (toks jo sutrumpintas pavadinimas) iškėlė penkias pagrindines problemų ir veiklos sritis:

- *Technologijos* - siekiama išryškinti atminties institucijų skaitmeninimo, ilgalaikės prieigos, standartizavimo aspektus, technologijų panaudojimą naujiems vartotojų poreikiams tenkinti, taip pat šios veiklos bruožus, bendrus visoms trims institucijoms.

- *Paslaugos ir reikalavimai* - veiksmai ir politika nacionaliniu mastu. Atminties institucijų išteklių atvėrimas platesnei auditorijai reikalauja plėsti ir projektuoti naujas paslaugas. Inovacijos savo ruožtu reikalauja valstybės palaikymo.

- *Organizaciniai ir finansiniai aspektai* - technologijų

plėtra ir nauji reikalavimai paslaugoms skatina muziejų, bibliotekų ir archyvų vienijimąsi, lemiantį organizacinius pokyčius ir keliantį finansinio organizacijų aprūpinimo klausimus.

- *Eksplotavimas* - palaipsniui atminties institucijos suvokia savo fondų komercinį potencialą. Komercinės įmonės, tokios kaip leidėjai, reklamos agentūros ir kt., rodo vis didėjančią susidomėjimą skaitmenintais muziejų, archyvų bei bibliotekų rinkiniais. Bendradarbiavimas su komercinėmis struktūromis gali tapti nauju pajamų šaltiniu.

- *Ateities tendencijos* - išanalizavus šiandienos problemas ir galimybes, *DIGICUL T* tyrime aptartas ir galimas ateities scenarijus⁴.

ES integruoja kultūros paveldo politiką į *Elektroninės Europos veiksmų iki 2005 m. planą* (angl. *eEurope 2005 Action Plan*)⁵, kuriuo siekiama įgyvendinti ES Tarybos susitikimo Lisabonoje 2000 m. iškelta tikslą: "ES tapimą konkurencingusia ir dinamiškiausia žiniomis grįsta ekonomine sistema pasaulyje, užtikrinančia tolygų/subalansuotą ekonominį augimą su daugiau ir geresnių darbo vietų bei didesne socialine sanglauda iki 2010 m."⁶ Šiam tikslui pasiekti *Elektroninės Europos veiksmų* plane numatomos tokios tarpusavyje glaudžiai susijusios priemonės:

- *Europos politinių iniciatyvų vertinimas* siekiant apžvelgti ir harmonizuoti nacionalines teisinės sistemas, didinti konkurencingumą, sistemų tarpusavio suderinamumą ir t. t.

- *Sėkmingų praktikos gairių* platinimas, vertinimas ir analizė.

- *Lyginamoji politinių iniciatyvų analizė* (angl. *benchmarking*) vadovaujantis Europos Sąjungos suformuluotais kriterijais.

- *Visuotinis politinių iniciatyvų koordinavimas*. Už politinių iniciatyvų apžvalgą ir analizę yra atsakinga darbo grupė, kurios tikslas užtikrinti efektyvų keitimąsi informacija tarp politikų, viešojo ir privataus sektorių⁷.

Salys kandidatės, padedamos Europos Komisijos, parengė *Elektroninės Europos+veiksmų planą (eEurope+Action Plan)*⁸; juo siekiama skatinti šalių narių ir šalių kandidatėjų bendradarbiavimą bei keitimąsi patirtimi, taip palengvinant europinę integraciją. Šalių kandidatėjų plano pagrindinių tikslų esmė yra ta pati, kaip ir šalių narių veiksmų plano, tačiau atsižvelgiama į specifinę kandidatėjų situaciją ir problemas.

Atsiliepiant į *Elektroninės Europos veiksmų plane* iškeltą tikslą „sukurti skaitmeninio programų valdymo mechanizmą europiniu mastu“, 2001 m. buvo suformuluoti vadinamieji *Lundo principai*, kurie iki šiol yra vienas svarbiausių strateginių dokumentų kultūros paveldo srityje. *Lundo principai (Lund Principles)* ir *Lundo veiksmų planas* (angl. *Lund Action Plan*), apibrėžęs nuoseklia

veiklą realizuojant numatytus strateginius tikslus, yra sudaryti remiantis *Elektroninės Europos veiksmų plano* schema. Kultūros ir mokslo paveldas *Principuose* apibrėžiamas kaip bendras Europos turtas, įnešantis didžiulį indėlį į Europos raidą, todėl yra gyvybiškai svarbu, kad paveldo išteklių būtų prieinami ir išsaugoti. 2001 m. balandžio 4 d. Lunde (Švedija) susitikę kultūros paveldo ekspertai konstatavo paveldo išsaugojimo ir jo prieigos užtikrinimo vieningos europinės politikos formavimo kliūtis ir numatė priemones joms įveikti.

- Skaitmeninio (angl. *Digitization*) politika ir iniciatyvos yra fragmentiškos; kultūros paveldo valdymo strategijos formavimą apsprendžia nacionaliniai veiksniai arba atskirų projektų tikslai; nevyksta komunikacija tarp atskirų šalių politikos veikėjų; neaiškios yra kultūros paveldo valdymo pagrindinės raidos tendencijos. Šioms problemoms išspręsti būtina plėtoti europinį **požiūrį** į skaitmeninio politiką ir sukurti **nuolatinį** skaitmeninio iniciatyvų koordinavimo **forumą** įsteigiant šalių narių atstovų koordinavimo grupę; remiama Europos Komisijos, ji taptų priemone keistis patirtimi, atpažinti kylančias problemas ir suburti ekspertų grupes joms spręsti, stiprintų tarptautinį bendradarbiavimą kultūros paveldo valdymo srityje. Skaitmeninio politikai formuoti ir pažangai vertinti taikomas lyginamosios analizės metodas, atėjęs iš verslo sektoriaus — procesas skaidomas į atskirus elementus ir apibendrinant šiuos srities sėkmingos praktikos pavyzdžius formuojamas proceso modelis, apibrėžiamas vertinimo rodiklių⁹.

- Sparti technologijų kaita ir daugybė metodologinių sprendimų kultūros paveldo skaitmeninio srityje lėmė techninių standartų įvairovę ir sukėlė pavojų paveldo skaitmeninių sistemų tarpusavio suderinamumui; valdymo požiūriu aktuali yra klaidingų sprendimų priėmimo planuojant skaitmeninimą ir pakartotų investicijų poreikio problema. Taip pat atminties institucijose jaučiamas didelis naujų įgūdžių poreikis, trūksta specialistų, išmanančių skaitmeninio proceso aspektus ir skaitmeninės aplinkos specifiką. Harmonizuojant skaitmeninimą šalyse narėse numatyta keistis sėkmingos praktikos pavyzdžiais, kurių apibendrinimo pagrindu taikant lyginamosios analizės metodą būtų užtikrinta tarptautinė skaitmeninio platforma. Siekiant optimizuoti įgūdžių įgijimą ir užpildyti kompetencijos spragas, numatyta **steigti** labiausiai pažengusiose skaitmeninio požiūriu šalyse kompetencijos centrus¹⁰.

Lundo veiksmo planui įgyvendinti buvo sukurta *Nacionalinių atstovų grupė* (angl. *National Representatives Group*). Jos tikslas yra jungtinėmis šalių narių pajėgomis koordinuoti plano pažangą, svarstyti kylančias problemas, diskutuoti ir keistis patirtimi. Nacionalinių atstovų grupės idėja įkūnija bendradarbiavimo ir veiklos harmoni-

zavimo aspektą, kurį ir akcentuoja Lundo principai bei planas.

Nemažą paramą Lundo plano įgyvendinimui teikia projektas MINERVA (*Ministerijų tinklas skaitmeninio veiklai reguliuoti ir įtvirtinti*, angl. *Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation*) - juo siekiama sukurti kuo platesnį Europos šalių kultūros ministerijų ir kitų su kultūra susijusių valstybės institucijų tinklą. Šiuo metu į MINERVA tinklą įeina 12 Europos šalių¹¹.

Specifinėms skaitmeninio problemoms spręsti yra numatytos ekspertų darbo grupės, formuojamos iš Europos šalių kultūros paveldo specialistų. Šiuo metu veikia penkios grupės.

- *Lyginamosios analizės darbo grupė* yra atsakinga už kokybinių ir kiekybinių kriterijų rinkinio kūrimą skaitmeninio iniciatyvoms vertinti.
- *Suderinamumo ir kultūros paveldo paslaugų darbo grupė* analizuoja nacionalinius ir tarptautinius techninius ir metaduomenų standartus.
- *Sėkmingos praktinės veiklos identifikavimo ir kompetencijos centrų darbo grupė* nustato sėkmingos praktikos pavyzdžius šalyse narėse ir ES projektų veikloje, įgalindama keitimąsi patirtimi Europos mastu ir formuodama rekomendacijas skaitmeninio procesui. Ši darbo grupė taip pat atsakinga už didžiausią skaitmeninio srities kompetenciją turinčių organizacijų bei centrų paiešką ir bendradarbiavimą steigiant kompetencijos centrus.
- *Paveldo inventorinių sąrašų sudarymo ir skaitmeninio turinio radimo bei daugiakalbystės problemų sprendimo darbo grupės* tikslas - ištirti dabartinę šalių narių skaitmeninio veiklą ir atrinkti projektus, atitinkančius kokybės reikalavimus. Norint teikti nacionalinių skaitmeninio projektų informacijos prieigą būtina apibrėžti skaitmeninio turinio pateikimo ir aprašymo standartus, todėl ši darbo grupė nagrinės esamą patirtį bei iniciatyvas Europos mastu atsižvelgdama į UNESCO veiklos skaitmeninio srityje rezultatus, siekdama apibrėžti bendrą metaduomenų standartą ir išspręsti daugiakalbystės problemas.

- *Vartotojų poreikių, turinio ir kokybės kriterijų nustatymo darbo grupės* veikla siejasi su kultūros ir mokslo turinio pateikimo kokybės kriterijų formavimu skatinant efektyvų paveldo informacijos sklaidimą, su kvalifikacijos spragų nustatymu ir trūkstančių įgūdžių įsisavinimu¹².

Nemažai *Lundo principų* ir *Lundo plane* iškeltų tikslų jau yra įgyvendinta. Svarbu, kad šie dokumentai leido integruoti kultūros paveldo valdymą į informacinės visuomenės raidos kontekstą, apibūdino pagrindines problemas ir pasiūlė jų sprendimo būdą, o svarbiausia - iškėlė šalių bendradarbiavimo būtinybę. Kultūros paveldo valdymas - tai veikla, reikalaujanti tarptautinio masto pastangų siekiant formuoti ir išsaugoti žmonijos kolektyvinę atmintį.

P. S. Integruojantis į Europos erdvę, ir Lietuvos atminties institucijoms atsiveria galimybė dalyvauti kultūros paveldo valdymo iniciatyvose. Tačiau norint pasinaudoti šiuo privalumu būtinas yra nacionalinis požiūris į kultūros paveldo valdymą, jo vietą ir vaidmenį informacijos politikoje, taip pat atminties institucijų profesionalų aktyvumas ir tarpusavio komunikacija. Kitame "Tarp knygų" numeryje siūlome susipažinti su *Lundo principų* ir *Lundo veiksmų plano* vertimu, tikėdamosi, kad šie dokumentai suteiks nemažai medžiagos Lietuvos skaitmeninio situacijai įvertinti ir padės Lietuvos bibliotekų, muziejų ir archyvų specialistams įveikti komunikacijos barjerus.

¹ Digital Heritage and Cultural Content [interaktyvus]. European Commission DG Information Society Cultural Heritage Application. Last Updated 23 April 2003 [žiūrėta 2003 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/home.html>

² Lietuviškai apie Cultivate projektą rašyta:

GLOSIENĖ, Audronė; ŽVIKAITĖ, JÜRATĖ. Cultivate - Europos kultūros paveldo informacijos tinkles. *Tarp knygų*. 2002, liepa-rugpjūtis, p. 12-17; *Muziejininkystės biuletenis*. 2002, nr. 1, p. 6-7; t. p. Žr. Cultivate-Lietuva interneto svetainę <http://www.lt.cultivate-europe.org>

³ *Cultivate. Network Description* [interaktyvus] [žiūrėta 2003 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: http://www.cultivate-europe.org/about/about_description.html

⁴ *The DIGICULT report. Technological Landscapes for Tomorrow's Cultural Economy: Unlocking the Value of Cultural Heritage* [intetaktyvus]. European Commission. Directorate-General for the Information Society. 2002 [žiūrėta 2003 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://digicult.salzburgresearch.at/>. ISBN 92-828-5189-3.

⁵ *eEurope 2005: An Information Society for All. An Action Plan to be presented in view of the Sevilla European Council 21/22 June 2002* [interaktyvus]. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 28 May 2002 [žiūrėta 2003 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: http://europa.eu.int/information_society/eeurope/news_library/documents/eeurope2005/eeurope2005_en.pdf

⁶ *Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions* [interaktyvus]. Last Updated 2000 [žiūrėta 2003 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.europarl.eu.int/summits/lis1_en.htm

⁷ *eEurope 2005: An Information Society for All. An Action Plan to be presented in view of the Sevilla European Council 21/22 June 2002*.

⁸ *eEurope+ 2003: a co-operative effort to implement the information society in Europe* [interaktyvus]. Action plan prepared by candidate countries with the assistance of the European Commission. June 2001 [žiūrėta 2003 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: http://europa.information_society/topics/international/candidate_countries/doc/eEurope_june2001.pdf

⁹ An Open Method for Benchmarking Digitisation Policies - Objectives, methodology and Indicators: Draft Working Document from the Commission Services [interaktyvus]. Lund. 4 April 2001 [žiūrėta 2003 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <ftp://ftp.cordis.lu/pub/ist/doc/digicult/benchmarking-digitisation-model.pdf>

¹⁰ Action Plan on Coordination of Digitisation Programmes and Policies: Implementation Framework for Digitisation Coordination Actions in Europe [interaktyvus]. 23 July 2001 [žiūrėta 2003 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: ftp://ftp.cordis.lu/pub/ist/docs/digicult/lund_action_plan-en.pdf

¹¹ *Minerva: Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation* [interaktyvus]. Last revision 2003 04 14 [žiūrėta 2003 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://minervaeurope.org/home.htm>

¹² *Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation: Project Working Groups* [interaktyvus]. Last revision 2004 04 08 [žiūrėta 2003 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://minervaeurope.org/structure/workinggroups.htm>